

КОБЕРНИК О. М.,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

БІЛЕЦЬКА І. О.,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та
практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ГАГАРІН М. І.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ПРИЩЕПА С. М.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито значущість і актуальність проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти; проаналізовано потенціал та особливості використання проектування виховної системи на сучасному етапі розвитку освіти.

Метою статті є розкриття теоретико-методичних засад створення виховної системи школи як об'єкту проектування та виокремлення підходів, що є основою проектування виховної системи. В статті висвітлено сутність понять «виховна система», «проектування

виховної системи»; виокремлено методологічні підходи щодо проектування виховної системи, етапи проектування та педагогічні умови успішного проектування виховної системи школи.

Доведено, що успішне проектування виховної системи школи та її функціонування дає змогу забезпечити умови для всебічного розвитку особистості школяра.

***Ключові слова:** система, виховна система школи, проект, проектування виховної системи, особливості виховної системи як об'єкту проектування, етапи проектування виховної системи.*

КОБЕРНИК О. Н.

доктор педагогических наук,
профессор кафедры педагогики и
образовательного менеджмента
Уманского государственного педагогического
университета имени Павла Тычины

БИЛЕЦКАЯ И. О.

доктор педагогических наук,
профессор кафедры теории и
практики иностранных языков
Уманского государственного педагогического
университета имени Павла Тычины

ГАГАРИН Н. И.

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики и
образовательного менеджмента
Уманского государственного педагогического
университета имени Павла Тычины

ПРИЦЕПА С. М.

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики и
образовательного менеджмента
Уманского государственного педагогического
университета имени Павла Тычины

**ПРОЕКТИРОВАНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УЧЕБНОГО
ЗАВЕДЕНИЯ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В статье раскрыто значимость и актуальность

проектирования воспитательной системы учебного заведения общего среднего образования, проанализированно потенциал и особенности использования проектирования воспитательной системы на современном этапе развития образования.

Целью статьи есть раскрытие теоретико-методических основ создания воспитательной системы школы, как объекта проектирования и выделение подходов, что есть основой проектирования воспитательной системы. В статье высветлено сущность понятия «воспитательной системы», «проектирование воспитательной системы»; выделено методологические подходы относительно проектирования воспитательной системы, этапы проектирование и педагогические условия успешного проектирования воспитательной системы школы.

Доказано, что успешное проектирование воспитательной системы школы и ее функционирование дает возможность создать условия для всестороннего развития личности школьника.

Ключевые слова: *система, воспитательная система школы, проект, проектирование воспитательной системы школы, особенности воспитательной системы как объекта проектирования, этапы проектирования воспитательной системы.*

KOBERNYK OLEKSANDR
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor the Department of
pedagogy and
educational management
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine
BILETSKA IRYNA
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of
theory and
practice of foreign languages
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University

Uman, Ukraine
GAGARIN MYKOLA
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor
the Department of pedagogy and
educational management
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine
SVETLANA PRYSHEPA
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor
the Department of pedagogy and
educational management
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine

DESIGNING THE SYSTEM OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS

***Abstract.** In the article, importance and topicality of designing the system of educational activities in general secondary schools have been revealed; the potential and specificity of designing the system of educational activities at the present stage of education development have been analyzed. The aim of the article is to reveal specificity of creating the system of educational activities in school as the object of design and selecting those approaches, which form the basis for designing the system of educational activities. The essence of such concepts as “the system of educational activities”, “designing the system of educational activities” has been justified in the article; methodological approaches to designing the system of educational activities, the stages of designing and pedagogical conditions for effective designing the system of educational activities in school have been presented.*

It has been proved that effective designing of the system of educational activities in schools and its functioning ensures comprehensive development of student personality.

Keywords: system, system of educational activities in school, project,

designing the system of educational activities, peculiarities of educational activities as the object of design, stages of designing educational activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Традиційно виховний процес уявлявся теоретиками і здійснювався в практиці як моносуб'єктний. Його аналіз дає змогу виокремити дві основні, прямо протилежні моносуб'єктні концепції виховання: інтерналістську, згідно з якою розвиток і виховання розглядається як автономний процес під впливом програм біологічної і соціальної спадковості, і екстерналістську, що розглядає активність вихованця як наслідок впливу зовнішніх факторів. Саме ця (екстерналістська) парадигма одержала розповсюдження у вітчизняній педагогіці, де виховання трактувалося як спеціально організований педагогічний вплив на особистість дитини. Дане визначення відображає зовнішню сторону виховання, лише діяльність вихователя. Але зовнішній вплив може викликати як позитивну, так і негативну реакцію, або ж бути нейтральним. Даний підхід має односторонній, технологічний характер, бо основна увага зосереджується на діяльності педагога. Педагог виступає в ролі суб'єкта виховного процесу, а учень – у ролі об'єкта. Управління виховним процесом здійснюється без глибокого його аналізу, не визначаються стратегічні і тактичні цілі та педагогічні задачі виховання.

Тому, проектування сучасних виховних систем як загальний задум майбутньої партнерської діяльності педагогів, учнів, батьків та інших суб'єктів освітньої діяльності, найбільш наближеної до реальної педагогічної дійсності, дає можливість перетворити виховну роботу із маловпорядкованої сукупності дій учителів у цілісну педагогічну взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виділення

невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Вивчення вітчизняних і зарубіжних наукових праць з даної проблеми свідчить, що зазначена галузь педагогічної діяльності ще недостатньо досліджена у теорії та методиці виховання і реалізується в практиці роботи шкіл вкрай рідко.

Наукові засади становлення та розвитку виховних систем обґрунтовано в працях О. Гречаник, І. Єрмакова, В. Караковського, Л. Новікової, В. Созонова, Г. Сороки, Є. Степанова, та ін. [1; 4; 5].

Педагогічне проектування здебільшого досліджується в контексті застосування методу проектів у навчальному процесі [7]. Малочисельні дослідження та наукові праці, в яких розглядається проблема проектування виховних систем освітніх установ.

Таким чином, потребує дослідження сутність, мета, принципи, етапи проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти, як необхідна умова забезпечення особистісно-розвивального підходу у вихованні школярів.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у розкритті теоретико-методичних засад проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти та виокремлення підходів, що є основою проектування виховної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку основоположника загальної теорії систем (General System Theory) Людвіга фон Бергаланфі «системи всюди і існує глибинна спільність їх поведінки... в останні десятиліття «система» стала ключовим поняттям в науковому дослідженні» [6, с. 134]. Вчений трактував систему як сукупність взаємодіючих елементів, що знаходяться у певних відносинах один з одним та середовищем [6].

Поняття «виховна система закладу загальної середньої освіти»

розглядається науковцями із різних позицій, тобто виділяються одна чи декілька найбільш істотних сторін. Найбільш поширені такі, що характеризують цілісність і соціальну природу цього явища:

– виховна система – це те найширше поняття, яке включає в себе всі системні поняття, пов'язані із школою в якості підсистем, тобто матеріальні, процесуальні та ідеальні компоненти;

– виховна система – це упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня;

– виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються у часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують; самих людей як суб'єктів цієї діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; керування, що забезпечує життєздатність і розвиток системи [1; 4; 5].

Виховна система сучасної школи трактується нами як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування всебічний розвиток і самореалізацію особистості.

Структурними компонентами виховної системи виступають мета, виражена у вихідній концепції, діяльність і спілкування, суб'єкти діяльності, відносини суб'єктів діяльності, виховне середовище системи; управління, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему, розвиток системи та критерії ефективності цього процесу.

Проективна, особистісно зорієнтована виховна система спрямована на випереджаюче, фундаментальне розв'язання основних суперечностей, що виникають у становленні школи майбутнього – закладу загальної середньої освіти, який би плекав творчу особистість, забезпечив умови для всебічного (фізичного, психічного, соціального і духовного) розвитку

дитини, формував людину, яка здатна будувати демократичну Україну, жити у відкритому суспільстві, реалізувати себе багатовимірно.

Проектування дає можливість забезпечити переведення існуючої виховної діяльності у якісно новий їх стан, оптимізувати організацію та управління процесом виховання в закладі загальної середньої освіти. Це надзвичайно важливо в умовах модернізації середньої освіти у відповідності до Закону України «Про освіту» [2], Концепції нової української школи [3], Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., інших державних нормативно-правових документів, що стосуються виховання дітей та молоді. Особлива роль проектування зумовлена тим, що воно органічно вплітається у пошук нової парадигми виховання, інноваційних педагогічних технологій, за яких би особистість школяра, його фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток перебували в центрі освітнього процесу.

У реальному освітньому процесі цілісний розвиток та виховання учня протягом усіх років його навчання в закладі загальної середньої освіти вирішується скоріше інтуїтивно, оскільки цілеспрямованої стратегії його розвитку педагоги не мають. Такий стан справ не забезпечує повною мірою можливості для саморозвитку школяра, процес особистісного становлення індивіда, його фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток залишається стихійним і нерегульованим, виховна діяльність здійснюється узагальнено, без урахування тих змін, що відбулися в розвитку сучасного школяра під впливом соціально-політичних, економічних, екологічних та інших чинників.

Проектування виховної системи базується на сучасному розумінні виховання як закономірної, неперервної і послідовної зміни моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів, набуття ними індивідуального досвіду у фізичній, психічній, соціальній та духовній сферах життєдіяльності. Таке трактування дає можливість розглядати виховання як соціально-особистісне явище, в якому і педагог, і вихованець виступають суб'єктами

взаємодії, педагогічно-доцільної, морально-естетичної, на рівні співробітництва та партнерства.

Проектування, що є теоретико-прикладним напрямом педагогіки, виступає засобом реалізації особистісно-розвивального підходу у виховному процесі. Особлива роль проектування виховної системи обумовлена тим, що воно є однією з головних сфер поєднання теорії і практики. Науково-обґрунтоване розроблення проекту виховної системи закладу загальної середньої освіти дає змогу забезпечити всебічний (фізичний, психічний, соціальний та духовний) розвиток учнів, їх саморозвиток та самовизначення.

Дослідження проблеми проектування виховних систем здійснюється з позицій певних методологічних підходів, що виступають самостійними і водночас взаємозумовленими категоріальними структурами.

З огляду на відсутність розроблених теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми структурно методологію дослідження представляємо у вигляді послідовної сукупності таких основних складників: підходи, принципи та методи дослідження.

Нам імпонує трактування, основане на думці більшості науковців у галузі педагогіки щодо близькості, але водночас їх диференціації: *підхід* – особливий синтез знання, що базується на певних принципах; *принцип* – основне початкове теоретичне положення, керівна ідея; *метод* характеризує безпосередньо процес пізнання з погляду визначення способу його здійснення, способу діяльності суб'єкта пізнання.

При цьому зрозуміло, що не можна в ході дослідження використовувати послідовно той чи інший підхід, потім визначати принципи і методи, оскільки всі ці методологічні інструменти взаємопов'язуються і взаємопроникають у дослідницькій роботі.

В основу проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти покладено такі підходи:

- *аксіологічний підхід* забезпечує орієнтацію проекту виховної

системи на досягнення у його суб'єктів всебічного розвитку, сприяння формуванню в них ціннісного ставлення до себе, оточуючих і довкілля, забезпечує можливості для саморозвитку і самореалізації, виявляється в інтеріоризації суспільних цінностей, тобто перетворення їх у систему особистісних цінностей, засвоєнні соціальних норм і зразків поведінки, на які орієнтуються у власній життєдіяльності;

– *особистісно-розвивальний підхід* передбачає правильно організовану, різноманітну, активну особистісно значущу діяльність суб'єктів виховання, пріоритетністю якої є орієнтація проекту виховної системи на фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток особистості учня з максимальним урахуванням його мотивів, потреб, цілей, здібностей і національних, статевих, вікових, індивідуально-психологічних особливостей;

– *системний підхід* має на меті розглядати проектування як складну систему, компоненти якої взаємодіють і зумовлюють цілісність означеного процесу, передбачають визначення мети, завдання, сутності, складових, структури, змісту цього процесу, взаємозалежність яких утворює цілісну, динамічну систему, результатом якої є інноваційний проект виховної системи;

– *детерміністський підхід*, завдяки якому проектування виховної системи трактується як поле реалізації цілком певних явищ, які мають характер закономірностей;

– *синергетичний підхід* – застосовано для дослідження проектування виховної системи як багатовимірної системи відкритого типу, провідним принципом існування якої є самореалізація, що здійснюється в процесі постійної і активної взаємодії із зовнішнім середовищем;

– *формаційний підхід* – дав можливість визначити чинники, що зумовлювали генезу вітчизняних виховних систем;

– *парадигмальний підхід* – дав можливість простежити проектування виховної системи через сукупність світоглядних ідей, теоретико-

методологічних підходів, нової стратегії освіти і та парадигми виховання.

Означені підходи ґрунтуються на сукупності принципів дослідження: історизму, об'єктивності, активності, гуманізації, народності, системності, індивідуалізації та диференціації, інтеграції та ін.

У результаті дослідження обґрунтовано провідні теоретичні положення проектування виховної системи школи у єдності: змісту даного поняття (цілеспрямоване, творче попереднє визначення і конструювання програми спільної діяльності педагогів, батьків та вихованців); мети (створення обґрунтованої сукупності параметрів стану об'єкта педагогічного управління, даних у динаміці, з урахуванням чинників, що регулюють та визначають цей процес, а також засобів регулювання); загальних принципів (особистісних пріоритетів учня, співробітництва вчителя та учнів, гнучкості, відповідності).

В дослідженні виокремлено етапи проектування виховної системи:

– *початковий* – в межах якого здійснюється діагностика, цілепокладання, планування виховної діяльності;

– *проектування* – реалізація проекту, моделювання педагогічної взаємодії вчителя та учнів, взаємин між учнями; вибір та добір оптимальних форм та методів проектування виховної діяльності;

– *впровадження*, що спрямований на виконання запланованих проектних дій та простежування динаміки росту їх життєвої активності;

– *корекції* – оцінка результатів протікання проекту та можливість проведення корекції процесу;

– *заключний* передбачає визначення результатів проектної діяльності та вибір варіантів щодо продовження проектування виховної діяльності.

Модель проекту виховної системи включає: опис стану об'єкта педагогічного управління, стосовно якого проектується педагогічна діяльність (до початку цієї діяльності та прогнозований його стан в кінцевому результаті); опис проблем, пов'язаних із станом об'єкта педагогічного управління та аналіз чинників, що їх породжують; прогноз

динаміки переходу об'єкта з первинного стану в бажаний з визначенням критичних етапів та індикаторів зміни контрольованих властивостей; перелік прийомів та засобів впливу на чинники, що визначають стан об'єкта; опис засобів контролю змін стану об'єкта; опис засобів усунення недоліків у самому проекті.

Загальними педагогічними умовами успішності проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти школи є:

- 1) визнання пріоритетності компоненту виховання у педагогічній системі;
- 2) сприйняття, зміна установок щодо реалізації педагогами нової парадигми виховання;
- 3) створення та цілеспрямоване використання виховуючого середовища;
- 4) врахування в процесі розробки проекту регіональних, національних, виробничих, особливих умов функціонування загальноосвітньої школи.

До зовнішніх умов, які визначають результативність проектування виховної системи відносимо:

- інтенсивність взаємодії учнів з основними суб'єктами виховного впливу (традиції родини і типи стосунків у ній, зміст і форма взаємодії школяра з референтною групою, з первинним контактним колективом, його цінностями, нормами, вимогами; педагогічним колективом в особі вчителів, керівників школи, їх цінностями, нормами, вимогами; із засобами масової інформації);
- зміст виховання і освіти;
- вплив виховуючого середовища як єдності широкого соціального простору взаємодії, в яку включений індивід або колектив та індивідуального (колективного) простору (взаємодії) їх життєдіяльності;
- організація і рівень включення учнів у навчально-пізнавальну, фізично-оздоровчу, предметно-перетворювальну, соціально-комунікативну

та оцінно-орієнтаційну діяльність;

– способи стимулювання активності учнів і переведення із нижчого рівня на вищий;

– особистісні характеристики педагогів школи; тип закладу загальної середньої освіти (в місті чи у селі функціонує школа).

До внутрішніх умов належать: а) домінуюче ставлення учнів до основних сфер своєї життєдіяльності; б) рівень сформованості «Я – концепції» та її складників «Я – фізичного», «Я – психічного», «Я – соціального», «Я – духовного»; в) рівень фізично-оздоровчого, навчально-пізнавального, предметно-перетворювального, соціально-комунікативного та оцінно-орієнтаційного потенціалів школярів; г) адекватна самооцінка вихованцями своєї життєвої активності.

Дослідно-експериментальна робота, якою було охоплено 1252 учні закладів загальної середньої освіти чотирьох сільських і трьох міських шкіл Уманського району Черкаської області дали змогу переконатися в ефективності проектування виховних систем. Провідним індикатором ефективності проектування виховної системи, тобто всебічного (фізичного, психічного, соціального та духовного) розвитку особистості в дослідженні визначається категорія «активність». Активність вихованця, з одного боку, є результатом рівня розвитку основних його сфер, рівня саморегуляції та змісту і форм організації того чи іншого виду діяльності, а з другого, передумовою подальшого його фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку.

Визначено та дано змістову характеристику рівнів фізичної, психічної, соціальної та духовної активності учня: нульовий (пасивність), низький, середній і високий. Встановлено, що в експериментальних школах, в яких освітній процес здійснювався на основі спроектованої виховної системи, відсоток вихованців високого рівня фізичного розвитку на 9,5% перевищує учнів із контрольних закладів освіти, на 7,8% – психічного розвитку, на 12,3% – соціального розвитку і на 8,4% –

духовного розвитку. Відбулося зменшення учнів з нульовим і низьким рівнем та зростання з середнім. З'ясовано, що рівень фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку учнів здебільшого знижується з початкових до середніх і від середніх до старших класів. Загалом, вищий рівень життєвої активності спостерігається у осіб жіночої статі. Порівняльний аналіз оцінок, одержаних методом незалежних характеристик, експертної оцінки та самооцінки показує, що адекватно оцінюють свою життєву активність 65,3 % учнів, завищено – 10,8 %, а занижено оцінюють – 23,9 %.

Отже, доведено, що проектування виховної системи школи дає змогу забезпечити умови для всебічного розвитку особистості школяра.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, виховна система сучасної школи, трактується нами як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення.

Проектування виховної системи передбачає низку етапів та корелюється зовнішніми і внутрішніми умовами. В основу проектування виховної системи покладено такі підходи: аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний, детерміністський, синергетичний, формаційний, парадигмальний. Успішне проектування виховної системи школи, як феномену педагогічної дійсності, дає змогу забезпечити умови для повноцінного фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховні системи навчальних закладів: теорія та практика / Укладач О. Є. Гречаник. – Х. : Вид. група «Основа», 2014. – 224 с.

2. Закон України «Про освіту». – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/294010>
3. Нова українська школа // Освіта України. – 23 серпня 2016 р.
4. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології / Г. І. Сорока. – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. – 128 с.
5. Степанов Е. Н. Педагогу о воспитательной системе школы и класса: Учебно-методическое пособие / Е. Н. Степанов. – М. : ТЦ Сфера, 2008. – 224 с.
6. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134 – 165.
7. Knoll M. The project method: Its vocational education origin and international development / Michael Knoll // Journal of Industrial Teacher Education. – 1997. – Vol. 34 (3). – P. 59–80.

References:

1. Vychovni systemy navchalnykh zakladiv: teoriya ta praktyka / Ukladach O. Je. Ghrechanyk. – Kh. : Vyd. hrupa «Osnova», 2014. – 224 s.
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». – Rezhym dostupu: <http://www.golos.com.ua/article/294010>
3. Nova ukrajinsjka shkola // Osvita Ukrainy. – 23 serpnja 2016 r.
4. Soroka Gh. I. Suchasni vychovni systemy ta tekhnologhiji / Gh. Soroka. – X. : Vesta : Vyd-vo «Ranok», 2002. – 128 s.
5. Stepanov E. N. Pedagogu o vospitatelnoi sisteme shkoly i klassa: Uchebno-metodicheskoe posobie / E. N. Stepanov. – M. : TTs Sfera, 2008. – 224 s.
6. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134 – 165.
7. Knoll M. The project method: Its vocational education origin and international development / M. Knoll // Journal of Industrial Teacher Education. – 1997. – Vol. 34 (3). – P. 59–80.